

Η συμβολική απεικόνιση της σκηνής του Νιπτήρος στο Επισκοπικό επιγονάτιο

/ [Πεμπουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες](#)

Η τέχνη της εκκλησίας μας είναι τέχνη πρωτίστως λειτουργική. Εισάγει και μυσταγωγεί τους πιστούς στις θείες αλήθειες. Η ναοδομία, η αγιογραφία, η μικροτεχνία, η ξυλογλυπτική, η υμνολογία και στην περίπτωση μας τα κεντήματα υπουργούν το μυστήριο της πίστεως. Τα ιερά άμφια, που είναι άμφια λειτουργικά με καθορισμένο σχήμα και διάκοσμο, καταφάσκουν με τον εμφαντικότερο τρόπο τα θεμελιώδη δόγματα της πίστεως στο χώρο της Λατρείας και συμμετέχει στη λυτρωτική συνάντηση Κτιστού και Ακτίστου.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο διάκοσμος του επισκοπικού επιγονατίου με την παραστάση του Νιπτήρος, η οποία συνάδει με τον συμβολικό χαρακτήρα του αμφίου, ως λεντίου, από τον 8^ο ήδη αιώνα (Ψ.Γερμανός, Εκκλησιαστική Ιστορία, *P.G.* . 98, 396B), είτε στην αρχική του μορφή ως *εγχειρίου* (κομμάτι υφάσματος, που κρέμεται από τη ζώνη του επισκόπου και χρησιμοποιείται για την απόμαξη των χειρών), είτε από το 12^ο αιώνα και εξής ως *επιγονατίου* με το καθιερωμένο ρομβοειδές σχήμα του (Θ.Βαλσαμώνος, *P.G.*138, 988-989D). Στα μεταβυζαντινά χρόνια η χρήση του γενικεύεται σε όλους τους αξιωματούχους κληρικούς.

Ένα εξαιρετο δείγμα χρυσοκέντητης παράστασης Νιπτήρος, που, ως γνωστόν, εξιστορείται μόνον από τον Ιωάννη (κεφ.ΙΓ', 1-30), μπορούμε να δούμε σε ολοκέντητο και σπάνιας τέχνης επιγονάτιο της μονής Ιβήρων (16^{ου} αι.), προερχόμενο από το εργαστήριο της Ι. Μ. Βαρλαάμ Μετεώρων. Η εικονογράφηση ακολουθεί εδώ το λιτό βυζαντινό τύπο. Στο κέντρο της διαγωνίου εικονίζεται ο Κύριος, όρθιος με ζωσμένο το λέντιο στη μέση^ο ευλογεί με το δεξί και στρέφεται προς το μέρος του απορημένου, για την ενέργεια του δασκάλου, Πέτρου, που ετοιμάζεται να βάλει το δεξί του πόδι, γυμνό ως το γόνατο, στη λεκάνη (σε σχήμα κολυμβήθρας Βαπτίσματος) με το νερό (Ιωαν.ΙΓ', 8)^ο ο μαθητής υψώνει τη δεξιά του, δείχνοντας την κεφαλή του (Ιωαν.ΙΓ', 9).

Στο κάτω άκρο του ίδιου άξονα εικονίζεται ένας κρατήρας με νερό και, στο επάνω, ένα κεφάλι αγγέλου με γραμμικές φτερούγες, στις οποίες περικλείονται οι επιγραφές, Ο ΝΙΠΤΗΡ και ΙC ΧC. Από τους υπόλοιπους έντεκα μαθητές, άλλοι προσπαθούν να λύσουν τα σανδάλια τους και άλλοι εξακολουθούν να παρακολουθούν απορημένοι τη σκηνή. Ο απομονωμένος και μοναχικός απόστολος στο αριστερό άκρο της σκηνής μπορεί ίσως να ταυτιστεί με τον Ιούδα, «**τοῦ διαβόλου ἤδη βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν ... ἵνα αὐτόν παραδῶ**» (Ιωάν.ΙΓ', 2). Στην παρυφή, αντί πλαισίου, χρησιμοποιείται η μεγαλογράμματη και καλλιγραφημένη επιγραφή, δανεισμένη από το τροπάριο της ε' ωδῆς του κανόνος του ὁρθρου της Μ. Πέμπτης: + *Η ΤΟ ΑCΧΕΤΩΝ ΚΡΑΤΟΥCΑ Κ[ΑΙ] ΥΠΕΡΩΟΝ ΕΝ ΑΙΘΕΡ[Ι] ΥΔΩ[Ρ] / Η ΑΒΥCCOΥC ΧΑΛΙΝΟΥCΑC Κ[ΑΙ] ΘΑΛΑCΣΑC ΑΝΑΧΑΙΤΙ / ΖΟΥCΑ [ΘΕ]ΟΥ CΟΦΙΑ ΥΔΩΡ ΝΙΠΤΗΡ[Ι] ΒΑΛΛΕΙ ΠΟΔΑC ΑΠΟ / ΠΛΥΝΕΙ ΔΕ ΔΟΥΛΩΝ ΔΕCΠΟΤΗC.*

Βλέπουμε δηλ. σ' αυτό το μικρών διαστάσεων κέντημα να αποτυπώνεται, σχεδόν εξολοκλήρου, η ευαγγελική περικοπή και να γίνεται το άμφιο μια αφηγηματική, αλλά και ομιλούσα εικόνα. Παράλληλα, η παράσταση υπομιμνήσκει συμβολικά το ρόλο του λειτουργού, ο οποίος πρέπει, "λεντίω ζωννύμενος", να υπηρετεί το ποίμνιό του, "εις τύπον και τόπον Χριστού". Τότε μόνον η διπλή ιερατική πράξη - να μοιράσει τον άρτο του Λόγου και να διαμερίσει τον άρτο του Δείπνου του Κυρίου- μπορεί να έχει καρπούς.

Το γεγονός του Νιπτήρος στο συναξάρι της Μ. Πέμπτης προ του Μυστικού Δείπνου και ανήκει ως τελετή στην κατηγορία των αυθεντικών βυζαντινών αναπαραστάσεων των Παθών, που ξεκίνησαν, κατά τον Καθηγητή Φαίδωνα Κουκουλέ, «από τις αρχές του 4^{ου} μ. Χ αιώνα ως "αντίποδας" του θεάτρου, το οποίο υμνούσε το δωδεκάθεο και ήταν προσφιλέс θέαμα για το λαό της εποχής». Περιλαμβάνεται στο Τυπικό του Αγίου Σάββα και σήμερα τελείται κυρίως στα Ιεροσόλυμα, με ιδιαίτερη λαμπρότητα, και στην Πάτμο (με την ίδρυση της μονής

τον 11ο αιώνα), όπου ο ηγούμενος φοράει και ιδιότυπο χρυσοκέντητο λέντιο. Αναβιώνει όμως και σε άλλες περιοχές.

Χαρακτηριστικό είναι το βαθύ κόκκινο ή κοκκινόασπρο χρώμα των αμφίων, ιερατικών και λειτουργικών, και όχι το πένθιμο, λόγω της παράδοσης του Μυστηρίου της Θ. Ευχαριστίας. Μετά την απόλυση της α' ώρας της Μ.Πέμπτης και πριν τον εσπερινό - Θ. Λειτουργία, γίνεται διακοπή και αίρονται τα πένθιμα υφάσματα ώστε να στολιστεί η εκκλησία, *“ουχί διά των αναστασίμων καλυμμάτων, αλλ’ ουδέ πενθίμων”* (Αγιορειτικόν τυπικόν της εκκλησιαστικής ακολουθίας, σ.201).